

YHTEISKUNTAOPIN KOE 15.9.2014 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden ja sisältöjen luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintotoimikunta.

Yhteiskuntaopin kokeessa keskeisiä arvioinnin kohteita ovat oppiaineen opetussuunnitelman mukaisten sisältöjen hallinta sekä keskeisten yhteiskuntatiedollisten käsitteiden asianmukainen ja täsmällinen käyttö. Arvioinnin kohteena on myös kokelaan kyky tulkita ja arvioida kriittisesti yhteiskunnallisia ilmiöitä kuvaavaa informaatiota, tehdä siitä päätelmiä sekä vertailla yhteiskunnallisia kysymyksiä koskevia tulkintoja ja ottaa niihin perustellusti kantaa. Moniosaisissa tehtävissä eri osien maksimipistemäärät voidaan ilmoittaa tehtävänannon yhteydessä, mutta vastaus arvioidaan kuitenkin kokonaisuutena.

Vastauksista käy ilmi, että kokelas ymmärtää yhteiskunnan rakenteen ja toiminnan historiallisesti kerrostuneena ja muotoutuneena kokonaisuutena. Hän tuntee suomalaisen yhteiskunnan poliittisen, sosiaalisen, taloudellisen ja oikeudellisen rakenteen sekä niihin liittyvät keskeiset teoriat ja käsitteet. Suomalainen yhteiskunta osataan sijoittaa kansainväliseen ja globaaliin yhteyteensä, johon kuuluu jäsenyys Euroopan unionissa ja sen vaikutukset. Kokelas osaa operoida yhteiskuntaopin keskeisillä käsitteillä, joita ovat valta, vaikuttaminen, vastuun ja oikeudenmukaisuuden käsitteet, talouden toiminnan perusmekanismit ja termit sekä julkista vallankäyttöä ja oikeusjärjestelmän toimintaa ohjaavat periaatteet.

Kokelas osaa hahmottaa yhteiskuntaa koskevan tiedon lähteitä sekä arvioida niiden luotettavuutta. Aineistotehtävissä hän osaa arvioida ja hyödyntää tekstejä ja muita aineistoja kriittisesti. Hän osaa käsitellä ja tulkita yhteiskuntaa ja talouden toimintaa koskevia tilastoja, jota esitetään sanallisesti, numeerisesti ja graafisesti. Pohdintatehtävissä ja tiedollisia ristiriitoja sisältävissä tehtävissä kokelas osoittaa ymmärtävänsä yhteiskuntaa koskevaan tietoon sisältyvän teoreettisuuden ja tulkinnallisuuden sekä syy-yhteyksien monitahoisuuden ja kompleksisuuden. Hän osaa muodostaa itselleen perustellun näkemyksen ristiriitaisista ja arvosidonnaisista yhteiskunnallisista ja taloudellisista kysymyksistä. Arvioinnissa kiinnitetään huomiota kokelaan valmiuteen rakentaa tiedoistaan jäsenyneyttä kokonaisuuksia, kykyä erottaa olennainen ja epäolennainen tieto toisistaan sekä kykyä hyödyntää vastauksessa ajankohtaista tietoa.

Tehtävä 1

Tyydyttävässä vastauksessa käyvät ilmi vaalijärjestelmien keskeiset piirteet ja erot: Enemmistövaalissa valituksi tulee se, joka saa eniten ääniä vaalipiirissä. Suhteellisessa vaalissa vaalipiiristä valitaan monta edustajaa, ja ehdokkaita asettaneista ryhmittymistä valitaan edustajia suhteessa niiden saamaan kannatukseen. Vastauksessa tuodaan esiin joitakin kummankin järjestelmän etuja ja heikkouksia.

Kiitettävässä vastauksessa käsitellään seuraavia asioita: Enemmistövaalin heikkoutena pidetään, että edustajapaikkojen jakauma saattaa poiketa huomattavasti vaalissa annettujen äänten jakaumasta, jolloin tulos ei heijasta koko äänestäjäkunnan mielipiteitä. Etuna on pidetty, että yleensä jokin puolue saa selvän enemmistön parlamentissa ja sen on helppo muodostaa toimintakykyinen hallitus ajamaan lupaamaansa ohjelmaa. Enemmistövaali on myös helposti ymmärrettävä. Suhteellisen vaalin etuna on pidetty, että parlamenttipaikkojen jakauma vastaa paremmin äänten jakaumaa. Toisaalta usein vaalitulokset ei anna enemmistöä millekään puolueelle, ja siksi hallituksen muodostaminen voi olla hankalaa. Suhteellisen vaalijärjestelmän oloissa parlamenttiin voi syntyä monia pieniä ryhmiä, mikä tekee poliittisen kentän hajanaiseksi. Toisaalta enemmistövaalijärjestelmässä puoluekenttä on usein vahvasti kahden puolueen hallitsema eikä muiden puolueiden ole helppo nousta esiin.

Tehtävä 2

Tyydyttävässä vastauksessa käy ilmi, että työsopimus on työnantajan ja yksityisen henkilön välinen oikeustoimi. Työehtosopimus on työntekijäjärjestön ja työnantajan järjestön välinen sopimus työehdoista. Vastauksessa käsitellään joitakin alla olevista asioista:

Työsopimuksessa sovitaan työn laadusta tai tietystä työsuorituksesta, palkasta, työajasta, ja muista työehdoista. Työsopimuksessa on noudatettava paitsi lain säännöksiä myös palkka- ja muita ehtoja, jotka alan valtakunnallisessa työehtosopimuksessa on määrätty noudatettaviksi. Paitsi työehtosopimukseen, työsopimus perustuu moniin lakeihin, esimerkiksi työsopimuslakiin, lakiin nuorista työntekijöistä, työaikalakiin ja lakiin yksityisyyden suojasta työelämässä. Työsopimus antaa työntekijälle vahvan suojan (mm. syrjintäkielto, työturvallisuus, sairausloma, hoitovapaa), mutta määrää myös työntekijän velvollisuudet (esim. liikesalaisuudet, kielto harrastaa kilpailevaa toimintaa). Työsopimus voi olla voimassa toistaiseksi tai perustelluista syistä määräaikaaisesti. Sopimukseen voi myös sisältyä koeaika. Työsopimukseen sovitaan myös irtisanomisen periaatteista (taloudelliset ja tuotannolliset perusteet) ja työsopimuksen purkamisesta. Viisitoista vuotta täyttänyt saa itse tehdä työsopimuksen työnantajan kanssa.

Työehtosopimukset ovat usein paitsi toimialakohtaisia myös palkansaajan ammattiasemaan sidottuja. Yksityisellä sektorilla työnantajia edustaa useimmin jokin Elinkeinoelämän keskusliiton, EK:n, toimialaliitoista ja työntekijäpuolella taas jokin SAK:n, STTK:n tai Akavan jäsenliitoista. Julkisella sektorilla sopijaosapuolia ovat ammattiliitot ja Kuntatyönantajat KT, Valtion työmarkkinalaitos tai Kirkon työmarkkinalaitos. Työehtosopimukset solmitaan määräajaksi. Työehtosopimukseen sisältyy sopimuksia palkoista (ylityökorvauksineen), työajoista, lomista ja muista eduista, joita sopimuksen soveltamisalalla noudatetaan. Jos työmarkkinaosapuolet ovat voimakkaasti eri mieltä, valtakunnansovittelija pyrkii sovitteluun osapuolten kantoja. Jos neuvottelut työehtosopimuksesta eivät johda tulokseen, järjestöillä on laillinen oikeus käyttää työtaistelukeinoja, kuten lakkoa tai työsulkua.

Kiitettävässä vastauksessa sopimusten sisältöä eritellään yllä olevan mukaan tarkemmin ja perusteellisemmin. Vastauksessa voidaan analysoida työehtosopimuksen ja työsopimuksen suhteita: Työehtosopimukset ovat velvoittavia, eikä työsopimuksissa voida sopia niitä huomionmista ehdoista työntekijän kannalta. Vastauksessa voidaan myös kytkeä työmarkkina-neuvottelut tulopolitiikkaan, talouspolitiikkaan ja kansantalouteen laajemmin: esimerkiksi halu tehdä koko maata kattavia työehtosopimuksia yrityskohtaisten sopimusten sijaan.

Tehtävä 3

Tyydyttävässä vastauksessa ymmärretään kuvan hahmojen roolit ja tilanne: jonossa olevat ihmiset ovat asiakkaita, luukusta työntyvä käsi kuuluu pankin edustajalle, joka vaatii aseella uhaten asiakkailta rahaa eli toimii kuin ryöstäjä. Kuva arvostelee pankkeja. Tyydyttävässä vastauksessa eritellään joitakin pankkien tehtäviä.

Kiitettävässä vastauksessa kuvaa tulkitaan seikkaperäisemmin. Arvostelun kohteeksi on mahdollista tulkita mm. pankkien asiakasmaksujen taso, pankkien pyrkimys lisätä voittojaan asiakkaiden kustannuksella tai asiakaspalvelun taso. Kiitettävässä vastauksessa pankkien tehtäviä ja sääntelyä eritellään seuraavasti: Pankkien tehtäviä on kerätä ja ohjata pääomia tuotannollisiin tarkoituksiin. Kansantaloudelle on tärkeää, että yritykset voivat saada luottoja rahoittaakseen investointeja ja kotitaloudet ylläpitääkseen tasaista kulutuskysyntää. Pankkitoiminnan säätelyllä on haluttu estää finanssi- ja velkakriisin kaltaisten vaikeuksien uusiutuminen. Siksi on mm. kiristetty pankkien vakavaraisuusvaatimuksia ja vaadittu pankeilta lisää keskuspankkitalletuksia. Vastauksessa voidaan lisäksi todeta, että pankkien säätelyssä on keskusteltu myös siitä, että pankkien sijoitus- ja muu pankkitoiminta pidettäisiin erillään toisistaan.

Tehtävä 4

Tyydyttävässä vastauksessa todetaan, mitä kansalaisuudella tarkoitetaan ja minkälaisia poliittisia oikeuksia siihen liittyy. Täysi-ikäisillä Euroopan unionin kansalaisilla on oikeus äänestää ja asettua ehdolle EU:n parlamenttivaaleissa. Kansalaisilla on myös veto-oikeus parlamenttiin. Kansalaiset voivat tehdä kansalaisaloitteen Euroopan komissiolle, jotta se tekisi lakialoitteen.

Kiitettävässä vastauksessa käsitellään kansalaisen oikeuksia ja vaikutusmahdollisuuksia seikkaperäisemmin. Kansalaisaloitteeseen tarvitaan vähintään miljoonan kansalaisen allekirjoitus vähintään seitsemästä eri EU-valtiosta (Suomesta tulee aloitteissa olla vähintään 9 750 allekirjoitusta). Kansalaiset voivat eri etujärjestöjen kautta harjoittaa myös edunvalvontaa (lobbausta) EU:n päätöksentekojen suhteen, jossa eri intressiryhmät pyrkivät vaikuttamaan päätösten valmisteluun. Kansalaiset voivat myös vaikuttaa unionin päätöksentekoon omissa kansallisissa parlamenttivaaleissaan, koska Eurooppa-neuvosto ja Euroopan unionin neuvosto koostuvat jäsenmaiden valtionpäämiehistä ja hallitusten edustajista.

Tehtävä 5

Tyydyttävässä vastauksessa havaitaan merkittävimmät kuvion osoittamat erot ja pohditaan niiden taustalla vaikuttavia tekijöitä. Vastauksessa ymmärretään, minkälaisia työtehtäviä ja taloudellista toimintaa kuviossa mainitut toimialat sisältävät. Tyydyttävässä vastauksessa kiinnitetään huomiota myös eri toimialojen merkitykseen työllistäjänä. Alkutuotannon osuus avoimista työpaikoista on pieni, ja erilaisten palveluammattien osuus on suuri. Heikentynyt vientisuhdanne selittää monen toimialan, erityisesti teollisuuden, heikentynyttä työpaikkojen tarjontaa.

Kiitettävässä vastauksessa käsitellään tarkemmin kuvion osoittamia muutoksia ja pohditaan avointen työpaikkojen vaihtelun taustalla olevia talouden ilmiöitä. Vastauksessa käsitellään avointen työpaikkojen tarjontaa osoituksena yleisen kansantaloudellisen tilanteen muutoksesta lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. 2011 ja 2012 on oltu suhdanneluonteisessa taantumassa, jolloin rakentaminen ja teolliseen toimintaan liittyvät alat ovat työllistäneet aiempaa vähemmän työntekijöitä. Toisaalta kotimainen kysyntä on säilynyt vahvana, mikä näkyy kaupan, kuljetuksen ja majoitus- ja ravitsemusalan työpaikkojen samanaikaisena kasvuna. Kuvioista voidaan nähdä myös laajempia taloudellisen rakennemuutoksen merkkejä. Teknisen ja tieteellisen toiminnan työpaikkojen osuus on suurempi kuin teollisuuden ja kaivosten avoimena olleet työpaikat. Julkisen hallinnon, koulutuksen sekä terveys- ja sosiaalialan avoimena olleiden työpaikkojen suhteellisen suuri määrä kertoo mm. väestön ikärakenteen muutoksesta ja hoivatyön tarpeen kasvusta. Lisäksi se osoittaa julkisen sektorin merkityksen taantumaaikojen työllistäjänä. Muutosta selittää myös se, että julkisella sektorilla on runsaasti eläköityviä työntekijöitä, joiden tilalle on palkattava uutta työvoimaa. Esimerkiksi sosiaalialalla on työvoimapulaa, jota on yritetty ratkaista maahanmuutolla. Ihmiset eivät myöskään helposti vaihda työpaikkaa eri toimialojen välillä, koska se edellyttää uudelleen koulutusta.

Tehtävä 6

Tyydyttävässä vastauksessa ymmärretään, mitä tarkoitetaan maksuhäiriöillä ja ylivelkaantumisella, sekä esitellään joitakin seurauksia ja ratkaisukeinoja. Vastauksessa kerrotaan velkojien keinoista saatavien perimiseen: maksumuistutukset ja oikeus periä viivästysmaksuja, perintätoimiston lähettämä maksuvaatimus sekä perintää seuraavat oikeustoimet, kuten ulosotto.

Kiitettävässä vastauksessa käsitellään mahdollisuutta sopia maksuista, velkojen vanhentumisesta sekä velan oikeudellista perintää. Tuomioistuimella on mahdollisuus todeta yksityishenkilö varattomaksi. Varaton henkilö voi tuomioistuimen päätöksellä päästä velkajärjestykseen. Ulosotto voidaan panna toimeen tuloista tai kiinteästä omaisuudesta. Maksamattomat laskut tai ulosotossa todettu varattomuus johtavat maksuhäiriömerkintään.

Tehtävä 7

a)

Tyydyttävässä vastauksessa selostetaan asian käsittelyn päävaiheet.

Kiitettävässä vastauksessa selostetaan seikkaperäisemmin seuraavia asioita: Poliisi selvittää, keitä oli paikalla ja mikä oli kunkin osuus tapahtumiin: Yleistä järjestystä on rikottu. Alle 18-vuotiaat ovat pitäneet hallussaan alkoholia yleisellä paikalla ja nauttineet sitä. 18-vuotiasta Kallea ja 14-vuotiasta Siiriä on syytä epäillä pahoinpitelystä. Poliisi ottaa pois alkoholin ja hävittää sen sekä aloittaa esitutkinnan. Poliisi selvittää pahoinpitelyjen aiheuttamat vahingot ja antaa harkintansa mukaan yleisen järjestyksen ja alkoholilain rikkomiseen syylistyneille rikesakon. Esitutkinnan perusteella poliisi ilmoittaa tapahtuneesta alaikäisten huoltajille ja sosiaali-viranomaisille sekä pahoinpitelyn syyttäjälle syyteharkintaa varten.

b)

Tyydyttävässä vastauksessa tuodaan esille, että Kalle saa syytteen ja päätyy käräjäoikeuteen. Koska rikosvastuu alkaa 15-vuotiaana, Siiri ei joudu vastaamaan oikeudessa. Kallen tavoin hän on kuitenkin vastuussa aiheuttamistaan vahingoista.

Kiitettävässä vastauksessa selostetaan seuraavia tuomioistuinkäsittelyyn vaikuttavia näkökohtia: Teko on rangaistava, jos se täyttää laissa olevan rikoksen tunnusmerkistön ja voidaan lukea tekijän syyksi. Sen tahallisuus, törkeys ja muut rangaistusta lieventävät tai koventavat seikat vaikuttavat päätökseen, joka perustuu tuomioistuimen harkintaan. Pahoinpitelyjä ja vahingonkorvausvaateita voidaan sovittaa. Käräjäoikeuden tuomiosta voi valittaa hovioikeuteen. Oikeuslaitoksen tai rangaistusjärjestelmän laaja esittelemine ei ole tarpeen, vaikka tehtävää voi lähestyä myös rangaistusnimikkeistä käsin.

Tehtävä 8

Tyydyttävässä vastauksessa ymmärretään Euroopan parlamentin rooli lainsäätäjänä sekä selostetaan sen joitakin muita tehtäviä, kuten sen päätösvalta unionin budjetista ja uusista jäsenmaista. Vastauksessa selostetaan parlamentin tehtäviä komission nimittämisessä sekä sen oikeus vapauttaa koko komissio tehtävistään, missä voidaan nähdä parlamentarismien piirteitä. Parlamentin valvontavaltaa lisäämällä unionissa vahvistuisi parlamentarismi.

Kiitettävässä vastauksessa selostetaan tarkemmin parlamentin tehtäviä, joita ovat unionin varojen käytön valvonta, Euroopan oikeusasiamiehen nimittäminen sekä parlamentin oikeus hyväksyä merkittävät unionin kansainväliset sopimukset. Kiitettävässä vastauksessa ymmärretään, että komission ja parlamentin välillä ei ole parlamentarismille keskeistä asetelmaa enemmistö–oppositio. Komission jäseniä ei ole nimitetty parlamentin jäsenistä, vaan komissaarit nimitetään jäsenmaiden ehdottamista henkilöistä. Jos komissio nimitettäisiin siten, että se edustaisi parlamentin poliittisia voimasuhteita ja nauttisi sen enemmistön luottamusta, voitaisiin unionissa todeta noudatettavan parlamentarismia. Lisäksi parlamentin tulisi voida vapauttaa myös yksittäinen komissaari tehtävistään.

Tehtävä +9

a)

Tyydyttävässä vastauksessa havaitaan ilmeisimpiä eroja kotitaloustyyppien kulutuksessa sekä joitakin niihin vaikuttavia tekijöitä. Esimerkiksi yli 65-vuotiaiden talouksissa asuminen ja energia vievät muita suuremman osan kokonaiskulutuksesta, mikä selittyy siitä, että asumismenot ovat kiinteitä menoja ja eläkeläisten tulot ovat työssä käyviä pienemmät, jolloin ne lohkaisevat suuremman osuuden kulutuksesta. Toinen esimerkki voi olla samassa ikäryhmässä muita suuremmat terveyteen liittyvät menot. Yhden hengen talouksissa asumismenot ovat kahden huoltajan lapsiperhettä suuremmat. Vastauksessa ymmärretään kotitalouksien kulutuksen ja kokonaiskulutuksen käsitteet.

Kiitettävässä vastauksessa aineistosta haetaan lisää merkitseviä eroja ja pohditaan niihin vaikuttavia tekijöitä. Vastauksessa ymmärretään, että kyse on suhteellisista eroista (%). Yhden hengen talouksien kulutuksen rakenteessa on eroja muihin nähden esimerkiksi elintarvikkeiden ja alkoholittomien juomien osalta, hotelli-, kahvila- ja ravintolamenojen osalta sekä alkoholijuomien ja tupakan kulutuksessa. Kiitettävässä vastauksessa kytketään kulutus osaksi eri kotitaloustyyppien elämäntilannetta, tulonmuodostusta sekä kulutuksen jakautumista kiinteisiin ja vaihtuviin menoihin.

b)

Tyydyttävässä vastauksessa osataan sijoittaa kotitalouksien kulutus osaksi kansantalouden kokonaiskulutusta. Kotitalouksien kulutus on osa kotimaista kysyntää, jolla suuri merkitys talouskasvulle. Kulutus kohdistuu usein työvoimavaltaisille aloille, mikä vaikuttaa työllisyyteen. Kulutus kohdistuu myös tuontitavaroihin, jolloin se heikentää vaihtotasetta.

Kiitettävässä vastauksessa sijoitetaan kotitalouksien kulutus oikeaan mittakaavaansa kansantalouden kokonaisuudessa. Osuus on Suomessa yli puolet lopputuotteiden kokonaiskysynnästä. Vastauksessa selostetaan kysynnän jakautuminen kulutukseen, vientiin ja investointeihin. Viennin ja investointien vähetessä taantumana aikana kotimaisen kysynnän kansantaloudellinen merkitys korostuu entisestään. Kansantalouden suhdanteet noudattavat pitkälti kulutuksen vaihteluita. Sen takia kotitalouksien kulutusta seuraamalla voi ennustaa talouden kehitystä.

Tehtävä +10

a)

Tyydyttävässä vastauksessa havaitaan merkittävimmät erot tekstilainauksien käsityksistä yksilön oikeuksien, sananvapauden ja valtion turvallisuuden välisestä tärkeysjärjestyksestä. Kiitettävässä vastauksessa ymmärretään kansalaisten perusoikeuksien kokonaisuus ja yhteiskunnan turvallisuuden edellyttämät toimet kansalaisten vapauksien rajoittamiseksi.

Kiitettävässä vastauksessa pohditaan eri näkemysten oikeutusta. Lehdistö pitää tärkeimpänä arvona sananvapautta, joka on sen oman toiminnan elinehto. Poliisiviranomainen vastaa ensisijaisesti turvallisuudesta ja on taipuvainen hyväksymään yksittäisten kansalaisten perusoikeuksien rajoittamisen.

b)

Tyydyttävässä vastauksessa ymmärretään kuvion esittämä kokonaisuus ja minkälaisia erilaisia uhkia kuvion eri tasoilla ilmenee. Kokelas ymmärtää, mitä tarkoitetaan kuviossa esitetyillä käsitteillä, kuten yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaaminen ja kansalaisen perusturvallisuus. Kokelas havainnollistaa kuviota joillakin esimerkeillä.

Kiitettävässä vastauksessa kokelas ymmärtää, että kuvion eri tasot vaikuttavat toisiinsa (nuolien merkitys) ja että esimerkiksi yksilöön voi samaan aikaan kohdistua sekä kansallisen että globaalin tason uhkia. Kokelas esittelee esimerkkejä kaikilta eri tasoilta ja pohtii niiden vakaavuutta ja todennäköisyyttä. Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisesta kerrotaan joitakin esimerkkejä ja toimenpiteitä (esim. sotilaallinen maanpuolustus, varautuminen ympäristökatastrofeihin).